

GLOBALLASHUV SHAROITIDA MILLIY QADRIYATLAR TRANSFORMATSIYASI

Turg'unov Javohirbek Maxammadjon og'li

QarDU mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada globallashuv jarayonlarining milliy qadriyatlar rivojiga ta'siri ijtimoiy-falsafiy jihatdan tahlil qilinadi. Muallif mustaqillik yillarida O'zbekiston shaharlarida kechayotgan transformatsiyalarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligi asosida tadqiq etgan. Shuningdek, axborot texnologiyalari va "ommaviy madaniyat"ning yoshlar ma'naviyatiga ta'siri, milliy o'zlikni asrash masalalari hamda zamonaviy urbanizatsiya sharoitida ma'naviy muhitni barqarorlashtirish omillari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Milliy qadriyatlar, globallashuv, transformatsiya, urbanizatsiya, ma'naviy hayot, umuminsoniy qadriyatlar, ommaviy madaniyat, axborot ekspansiyasi, milliy o'zlik, ijtimoiy barqarorlik.

Milliy qadriyatlarimizga oid fikrlarda katta haqiqat, falsafa, hayotiy ma'no mavjudki, shuning uchun ham u barhayotdir. Mustaqillik davrida O'zbekiston shaharlarining qishloq bilan bog'liqlik darajalari yuqoriligi saqlanib qolganligi o'ziga xos xususiyat ekanligi va undagi o'zgarishlar ana shu holatga ham bevosita bog'liq holdagi ijtimoiy hodisa sifatida tahlil etiladi.

Milliy qadriyatlar ham umuminsoniy qadriyatlarga monand ravishda jamiyatdagi iqtisodiy, siyosiy, madaniy va boshqa sohalarda ro'y berayotgan o'zgarishlar ta'sirida doimo rivojlanib, shakllanib, mukammallashib boradi.

Natijada, ular muayyan bir vaqtda sun'iy va majburiy ravishda xalqimiz hayotiga singib, kirib borsa, ayrimlari asta-sekin o'z ahamiyatini yo'qotishi ham mumkin. Xalqlar o'rtasida iqtisodiy, siyosiy va madaniy jihatdan munosabatlarining tiklanishi va rivojlanishi tufayli har xil millat va elatlarning qadriyatlari bir-biriga ta'sir ko'rsatib, boyib borishi, ba'zan esa yangi qadriyatlar shakllanib, turmushga singib ketishi yoki yo'qolib ketishi ham mumkin.

Har bir insonning baxt saodati milliy qadriyatlar bilan uzviy bog'liqdir. Shuning uchun ham hozirgi murakkab davrda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni yanada yaqinlashtirish, har qachongidan ham zarurroq. Bunda mamlakatlar, xalqlar o'rtasida savdo-iqtisodiy, madaniy aloqalarni yanada mustahkamlash katta ahamiyatga ega.

Milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirishda tinchlik, osoyishtalik, barqarorlik kabi ijtimoiy-siyosiy qadriyatlarning ahamiyati beqiyosdir.

Mamlakat ichki va tashqi siyosati, Respublikada va mintaqada tinchlik osoyishtalikni saqlash, har bir xonadon totuvligini asrash, iqtisodiy barqarorlikni bir me'yorda ushlab, aholi turmush sharoitini yaxshilash yo'lidagi to'g'ri va oqilona siyosat va tadbirkorlikka jahon xalqlari tomonidan yuqori baho berilmoqda.

Ma'lumki, jamiyat taraqqiyotidagi ma'naviy hayot qadriyatlar ishlab chiqarish, ularni tarixiy rivojlanishi va moddiy farovonlashuv jarayonlari bilan aloqadorlik asosida shakllanadi. Qadriyatlar diniy e'tiqod hodisasi bilan uyg'un amal qilib kelganligi ma'lumdir. Xususan, islom dinining yurtimizda amal qilinuvchi hanafiya mazhabi qadriyatlarimiz bilan mustahkam uyg'unlashgandir.

Ma'lumki, XX asrning oxiri XXI asrning boshlarida jahon taraqqiyotida yangi umumdunyoviy tartib, davlatlar va kishilar o'rtasidagi o'zaro aloqalarning kengayishi va murakkablashishi, ommaviy madaniyat

namunalarining keng tarqalishi, informatsion-mafkuraviy va diniy-ekstremistik xurujlar xavfining ortib borishi, xullas, jamiyat hayotining barcha sohalari iqtisodiyot, siyosat, mafkura, madaniyat, hatto shaxsning turmush tarzini qamrab olgan globallashuv jarayoni bilan bog'lanmoqda.

Zamonaviy shahar sharoiti globallashuv jarayonlarning tez o'sishiga imkoniyat yaratadi. Sababi, bunday shaharlarda ommaviy axborot vositalaridan foydalanish sifati yuqori darajada. Jamiyatning turli vakillari aksariyat ommaviy axborot vositalari orqali o'zaro muloqotga kirishadilar.

Globallashuvning ijobiy tomonlarini ham inkor etmagan holda uning salbiy jihatlariga e'tibor qaratmoq lozim. Ana shunday salbiy jihatlaridan biri yosh avlod ongiga o'zga bir madaniyatni singdirishda ko'rinadi. Jumladan, g'arb turmush tarzini targ'ib qilish va g'arb dunyosiga xos dunyoqarashni singdirishga urunish bunga misoldir. 1914 yildayoq buyuk ma'rifatparvar Cho'lpon: "Ovro'paning mo'dasidan, shishasidan, buzuq axloqidan saqlaning. Ularga bul jihatdan taqlid etmang. Bular sizlarni xonavayron, bevatan asir, qul qiladur" deb bejiz aytmagan edi.

Ayrim rivojlangan mamlakatlar sanoat mahsulotlari, axborot va mafkuraviy ta'sir ko'rsatish vositalari orqali keng ko'lamli geosiyosat yuritish bilangina cheklanib qolmay, o'z xalqining tabiati, madaniyati, mafkurasiga xos jihatlarini muntazam ravishda dunyo xalqlari turmush tarziga, ongu shuuriga, bir so'z bilan aytganda, ular hayotining barcha jabhalariga izchil singdirishga intilmoqda. Jumladan, sobiq sovet Ittifoqi barbod bo'lgandan keyin dunyodagi eng qudratli davlatga aylangan AQSH iqtisodiy, siyosiy hamda madaniy sohada globallashuv jarayonining harakatlantiruvchi kuchi va o'ziga xos sinov maydoni sifatida maydonga chiqdi. Parijdagi Siyosiy tadqiqotlar institutining professori A. Valladaoning fikricha, turli xalq va millatlar sintezi negizida shakllanadigan amerika jamiyatining madaniy qadriyatlari o'zga mamlakatlar qabul qilishi uchun oson kechadi. Ma'lum

bo'lishicha, madaniy mahsulot ishlab chiqarish bo'yicha bozor sharoitga moslashuvchan yirik industriyaga ega bo'lgan ushbu davlat

Insoniyat yangi tamaddunga qadam qo'yganini har nafasda his qilmoqdamiz. Bu narsa umumbashariy tamoyillarga urg'u berilgan holatda milliy ma'naviyatning evrilishi, qadriyatlarning o'zgarishi yoki almashishi hodisalari mavjud zamonaviy tafakkur tarzida yaqqol namoyon bo'lmoqda. Butun dunyoda qadriyatlar almashishi, integratsiyalashuv, globallashuv, agar ta'bir joiz bo'lsa, madaniyatlar aralashuvi, sintezlashuvi jarayoni kechayotgan hozirgi paytda o'zga urf-odatlariga, ma'naviy tamoyillarga moyil bo'lish tabiiy hol. Ko'plab tadqiqotchilar istilohlarida kishilar ongini programmalashtirish, axborot ekspansiyasi, madaniy gegemonlik, madaniy imperializm kabi iboralar qo'llanmoqda. Unda yangi madaniy tamoyillarga ko'r-ko'rona ergashish, hukmron madaniy ahloqqa bo'ysunish kabi hodisalar kechadi. Achinarlisi shundaki, demokratik tamoyillar va liberalizm turtkilari ta'sirida vijdon va individual xususiyat bilan bog'liq bu hodisalarda hech kim ayblanmaydi. Ushbu jarayon nafaqat kattalarga, xatto bolalar psixologiyasiga ham ta'sir qiladi.

Bugun kompyuter texnologiyalari hayotimizda mustahkam o'ringa ega, kompyuter savodxonligi ko'rsatkichi esa ko'p hollarda insonning yuqori saviyasini belgilab beradigan omilga aylanib bormoqda. Endilikda kompyuterda ishlashni bilmaydigan xodimni yaxshi mutaxassis deyish qiyin. Agar o'tgan asrning 90-yillari o'rtalarida yoshlarning eng sevimli mashg'ulotlari musiqa tinglash va teleko'rsatuvlar ko'rish bo'lgan bo'lsa, hozirgi paytda esa kompyuter va Internet avvalgi qiziqishlarni yosh avlod hayotidan siqib chiqardi. Zamonamiz yoshlarining 70 foizi o'z va sevimli mashg'ulotlari haqida so'z yuritganda sport, do'stlar bilan suhbatlashish, ma'naviy va madaniy hordiq chiqarish bilan bir qatorda kompyuter texnologiyalari, Internetga bo'lgan qiziqishini birinchi o'rinda tilga oladi. Dunyoning rivojlangan mamlakatlaridan biri Kanadada o'n yetti yoshgacha

bo'lgan 6 ming bola o'rtasida o'tkazilgan tadqiqot natijasiga ko'ra, Internetdan faqat axborot olish maqsadida foydalanmas ekan. So'rovda ishtirok etganlarning 99 foizi Internetdan foydalanishini, ularning har o'ntasidan sakkiz nafari uyda ulanish imkoniyatiga ega ekanini bildirgan. Kanada yoshlarining yarmidan ko'pi Internet va kompyuter texnologiyalarini ota-onalaridan yaxshiroq bilishini aytgan. Ularning 80 foizi mustaqil ravishda Internetga ulanishini, ota-onalari kompyuterga himoya vositasi bo'lgan filtrlash dasturini o'rnatib qo'ymagani va farzandlari qanday saytlarga kirishini nazorat qilmasligini tan olishdi.

Bugungi kundagi mavjud ijtimoiy bo'hronlar oqibatida dunyoni xavfga solayotgan muammolardan jahondagi progressiv insoniyatni havotirga solayotgan atom urushi xavfi, terrorizm, ocharchilik, kambag'allik, foxishabozik, SPID kasalligi, aholi sonining nihoyatda tez o'sib borishi, ekologik holatlarning buzilishi favqulodda ko'lam kasb etmoqda.

Ma'naviyatda hamma narsadan oldin madaniy kamolatga intilish shaklini, shaxsiy turmushni vujudga keltirish talab etiladi. Bizning fikrimizcha, inson uchun ma'naviy madaniyatni shakllantirish manbai, bu unumli mehnatdan keyin mazmunli dam olishdir. Moddiy va ma'naviy manfaatdorlik oshsagina, inson madaniy hayoti o'zgaradi, kun sayin shaxsiy turmushida uning talab-ehtiyojlari o'sib, turmush darajasi ko'tariladi.

XX asr oxirida sosiologik so'rovlar olib borgan Z. A. Yankov, I. Y. Rodzinskaya o'zlari o'tkazgan tadqiqotlar natijalariga asoslanib quyidagicha xulosa chiqaradilar: shaharda yashovchi ishchining turmush darajasi, ularga to'lanadigan oylik maosh o'rtacha yashash darajasi uchun yetmasa ham qishloqda yashovchi dexqonlarnikidan yuqori. Oylik ish xaqi katta bo'lishiga qaramasdan uy-joy kommunal xizmatiga to'lanadigan, gaz, elektr va boshqa to'lovlar; shu bilan birga sartarosh, chevarga, dam olish maskanlari yoki sanatoriya, turistik va ekskursiyalarga to'lanadigan harajatlarga o'rtacha oylik maoshi yetmasligi tabiiy hol.

Urbanizatsiya ta'sirida tobora rivojlanib borayotgan shaharlar ijtimoiy axloq qoidalarining mazmunida intellektual hamda iqtisodiy omillar ta'siri tobora kuchliroq seziladi. Shu o'rinda ommaviy axborot vositalarining rolini ham alohida qayd etish joizdir. Sosiolog B. F. Kusev fikriga ko'ra: "Ko'pchilik ko'p kavatli uylarda yashovchilar, madaniy dam olishni, o'z kuch quvvatini tiklashni ham ommaviy texnika vositalarining rolida deb tushunadigan bo'lib qolganlar". Bundan tashqari, u yana shunday yozadi: "Eng o'ziga kerakli yangiliklarni, o'zi mustaqil, o'z bo'sh vaqtidan foydalanib, ilmiy texnik, ijtimoiy siyosiy, madaniy xabarlar, axborotlarni o'z kvartirasidan chiqmasdan oladi. Shunday holatda, zamonaviy uylar, asosan turli ijodiy faoliyatga xizmat etuvchi maydonga aylanadi. Bu uylar shahardagi boshqa uylardan alohida ajralib turgan va keng tarqalgan mustaqil ma'lumot oluvchi, texnik va badiiy ijodiyot bilan mustaqil qiziquvchilar klubiga o'xshaydi".

Zotan, ishlab chiqarish, fan hamda sanoatning rivoji shahar ma'naviyati, madaniy hayoti yuksalishi uchun o'lchov bo'lib, shahar turmush tarzini qayta o'zgartirib, fikrlash turmush tarzini va ijtimoiy holatlarni o'zgartirishga bevosita ta'sir o'tkazadi.

Mamlakatimiz tarixida milliy qadriyatlarning o'sishi uchun imkoniyatlar shahar ko'lamida kengroq bo'lishiga quyidagi sabablar asos bo'lgandir.

1. Shaharda yashash uchun qulaylik va imkoniyatlar ko'proqligi, xalq zich joylashganligi sababdan qadriyatlar tez va keng tarqalgan.

2. Shaharda yashovchilar mehnat qilish uchun kasb korning ma'lum bir turi bilan shug'ullangan. Masalan, beshikchilik, do'ppichilik, kosibchilik, tikuvchilik, duradgorlik, oshpazlik, ko'pchilik yoki shunga o'xshash.

3. Shaharlarda masjid va madrasalar, maktablar ko'p bo'lganligi uchun ma'rifat, ma'naviyat qishloqlarga nisbatan tez o'sib borgan.

Shaharning o'ziga xos yana bir jihati, shahar atrofida joylashgan qishloqlarni o'z ortidan ergashtirib borishi xususiyatidir. Ayni shu jihati bilan

shaharlar o'zining madaniy transformatsiya vazifasini bajaradi. Mazkur transformatsiya hodisasi asosan, madaniylashgan turmush tarzini kuchaytirish shaklida namoyon bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda ma'naviy jarayonlarning o'rganilishi shaharlarimiz qiyofasida o'ziga xos xususiyatlar shakllanganini ko'rsatadi. Madaniylashgan turmush tarzi transformatsiyasi so'nggi yillarda yurtimizning barqaror rivojlanishi ta'sirida yanada intensivlashmoqda. Shaharlarning kengayishi, infratuzilmaning yaxshilanishi va yangi shart-sharoitlar yaratilishi aholining dunyoqarashini o'zgartirib, milliy ma'naviyatimizning rivojiga xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

- 1.Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
- 2.Cho'lpon A. Asarlar (uch jildlik). – Toshkent: Sharq, 1994. (Matndagi 1914-yilgi iqtibos uchun).
- 3.Mayor F. La démocratie (Demokratiya haqidagi fikrlari asosida). – Parij: UNESCO, 1995.
- 4.Valladao A. The Twenty-First Century Will Be American. – London: Verso, 1996. (Matndagi professor Valladao fikri uchun).
- 5.Yankova Z.A., Rodzinskaya I.Y. Problemi bolshogo goroda. – Moskva: Nauka,
- 6.Ochilov M. Milliy qadriyatlar va ma'naviy tarbiya. – Toshkent: O'qituvchi, 1995.